

ביקורת ספרים

פוסט-טראומה, אמנזיה או אחרי מלחמה?

עודד היילברונר

טוני ג'אדט / אחרי המלחמה: תולדות אירופה מאז 1945, תרגם גרשון גירון, הוצאת מאגנס, האוניברסיטה העברית, בשיתוף עם הוצאת דביר, ירושלים 2009, 1055 עמ'

ההיסטוריון טוני ג'אדט (Judt) נפטר בשנת 2010. ספרו **אחרי המלחמה** (שראה אור בראשונה באנגלית בשנת 2005 תחת הכותרת: *Postwar: A History of Europe Since 1945*) הוא בגדר סיכום של עשרות שנות מחקר ופרסומים על אודות ההיסטוריה של אירופה בהיבטיה השונים במאה העשרים. כדי להבין במלואם את עולמו העשיר של ג'אדט ואת בחירת האירועים והדמויות הנחקרים בספרו, מן הראוי לעיין גם בקטעי זיכרונותיו, שנכתבו במהלך מחלתו האנושה ופורסמו בהמשכים בניו-יורק **רווי אוף בוקס** (*New York Review of Books*), ובאחרונה גם כספר בשם *The Memory Chalet*. כך עשיתי והרשימה להלן נכתבה בעקבות עיון זה.

טוני ג'אדט נולד למשפחה יהודית בלונדון בשנת 1948. מבחינה סוציולוגית הוא שייך לדור ה"בייבי-בומרס" (baby boomers). אולם מבחינה תרבותית, כפי שמשתמע מסיפורי ילדותו ובגרותו ובייחוד ממחקריו, הוא ראה את עצמו כשייך לדור שחוה את "אחרי המלחמה" (ה-postwar): הוא ובני דורו גדלו ושיחקו בין עיי חורבות, סבלו מן הצנע והתזונה הנחותה, החלו ליהנות במהלך התבגרותם מן השפע שפקד את בריטניה לקראת סוף שנות החמישים, גדלו על שירי ה"ביטלס", נהנו מחוק החינוך החדש משנת 1944, שנקרא על-שמו של ריצ'רד באטלר (Butler), שאפשר גם לבני מעמדות נמוכים ללמוד באוניברסיטאות ובמכללות, נטלו חלק ב"חגיגות" של שנות השישים, חוו את התרבות של שנת 1968 (אם כי טוני ג'אדט עצמו, כחבר בארגון נוער ציוני, בילה חלק מאותה תקופה בקיבוץ בישראל. מהשקפת העולם הציונית התנער מאוחר יותר), ומשנות השבעים החלו לקחת חלק בפעילות פוליטית ליברלית או שמאלית בקמפוסים במערב. הם נסעו ותיירו ברחבי אירופה, לרבות באירופה המזרחית, והגיעו לעמדות בכירות במוקדי כוח במערב-אירופה ובארצות-הברית לקראת סוף המאה. בשנות השמונים עבר ג'אדט לניו-יורק וייסד בה את מכון רימרק (Remarque Institute) ללימודים אירופיים. בזיכרונותיו הקפיד ג'אדט להזכיר, כי חוויות העשורים הראשונים לאחר המלחמה – בחיי היומיום, במערכות החינוך, בבית ובמשפחה, בזמן הפנאי ובאוניברסיטאות – עיצבו את

עולמו ואת עולמם של חבריו האינטלקטואלים. בין שהיו פרו-מערביים, מרקסיסטים ביקורתיים, שמרנים או ליברלים, כולם חבים תודה לחוויית ה-postwar, שיצר חזונום של מנהיגי המערב.

המושג "postwar" (שקשה לתרגמו לעברית) הוא מרכזי להבנת הספר. בניגוד לכותרת בעברית, שלה משמעות כרונולוגית בלבד, למושג postwar יש משמעות תוכנית ורגשית הנעוצה בחוויית חיים, בתרבות ובמצב המנטלי ששררו ושרורים באירופה עד היום ומובנו כפול: הן תגובה לטראומה של מלחמת העולם השנייה (שבה לידי ביטוי באמנזיה), והן ב"תחושת חיים בתקופת ביניים" (ציטוט מההגדרה שניסח הסוציולוג האמריקני דניאל בל [Bell]), שנמשכה עד תחילת האלף השלישי (עמ' 570). postwar אין פירושו אפוא רק "אחרי המלחמה", אלא מכלול התחושות בעקבות ההלם שגרמה מלחמת העולם השנייה.

ואכן, הן בזיכרונותיו והן בספרו דן ג'אדט בטראומה (או שמא יש לומר טראומות?) אירופית שלא חלפה עד היום: מן המשבר הראשוני (מורשת המלחמה, ההריסות, הגירושים, הצנע והמחסור, ההשתלטות הסובייטית והאמריקנית על אירופה) ועד לעשור האחרון של המאה העשרים, שעמד בסימן ההתפוררות של הגוש הקומוניסטי והדרכים החלוציות לאיחוד מלא של אירופה. לאורך כל הדרך מצביע ג'אדט על השכחת השואה (אמנזיה קולקטיבית, כהגדרתו, שהיא רכיב מרכזי בתהליך ההחלמה של אירופה מטראומת המלחמה). לקראת סוף הספר הוא מצביע על דרכי ההתמודדות בארצות מזרח-אירופה ומערבה עם שואת יהודי אירופה, דרכים אשר נבחרו פעמים רבות, בעיקר במדינות מזרח-אירופה, בגלל ההכרה, כי התמודדות עם השואה "היא כרטיס הכניסה בן זמננו לאירופה" (עמ' 935). על רקע טראומות אלו וההתמודדות עמן יש לקרוא את ספרו של ג'אדט.

אירופה בעיני טוני ג'אדט, בניגוד לחוקרים רבים אחרים שהתיימרו לכתוב היסטוריות כלל-אירופיות אך התמקדו בעיקר במערב-אירופה ומרצה (דוגמת נורמן דיוויס [Davies], ג'יימס ג'ול [Joll], אג'פ טיילור [Taylor] ואחרים), היא היבשת על כל חלקיה, מהאוקיינוס האטלנטי ועד הרי אורל, מסקנדינביה ועד איטליה. אמנם ניכרים בספר **אחרי המלחמה** הדגשים גאופוליטיים, שנובעים מן הביוגרפיה האישית שלו, כפי שהיא באה לידי ביטוי בזיכרונותיו (אנגלי, יהודי, היסטוריון של צרפת המודרנית, אך בעל סקרנות שאינה יודעת שובע כלפי גרמניה), אך הרי אין מחקר היסטורי שמתייחס במידת פירוט שווה לסקנדינביה וליוון, למשטרים הפוליטיים באלבניה ובפורטוגל, לתרבות עממית אנגלית ואוקראינית. נראה, כי רק אריק הובסבום (Hobsbawm) במחקרו המופתי **עידן הקיצוניות** (תל-אביב: עם עובד, 1999) היטיב ממנו לתאר בפירוט כה רב תרבויות פוליטיות בחלקי תבל שונים – אם כי הובסבום עושה זאת מנקודת מוצא שונה, מבנית, מרקסיסטית ודוגמטית יותר.

מרכז הכובד בספרו של ג'אדט ואחד ההיבטים המעוררים התפעלות הוא התיאור הביקורתי והמפורט לתרבותם של האירופאים על כל סוגיהם בחמישים השנים שלאחר סיום המלחמה. תיאור זה מלווה את התזה המרכזית של הספר

ד"ר עודד היילברונר מלמד היסטוריה באוניברסיטה העברית ולימודי תרבות ועיצוב במכללת שנקר. בין ספריו הרבים בעברית: **אנגליה חולמת: הביטלס, אנגליה ושנות השישים**, ירושלים: הוצאת כרמל, 2008.

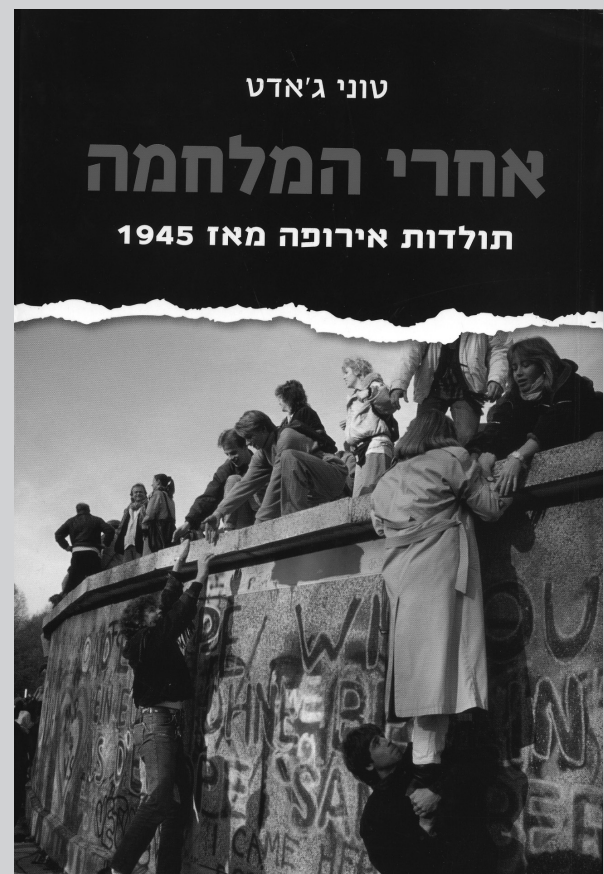
heilbron@mscc.huji.ac.il :ל"א

בין שפע למרד צעירים שנמנו עם הדור שלא ידע את המלחמה, אמריקניזציה, "1968", פירוק האימפריה הבריטית, תופעת המהגרים וכוח עבודה זול מדרום-אירופה, תחילת ההתמודדות עם העבר הנאצי. בעשור השלישי בא הקץ לחלום של שנות השישים, ובמקומו באו שנות השבעים "החלולות", זעזועים פוליטיים וכלכליים בכל ארצות אירופה, תרבויות ואופנות פוסט-מודרניסטיות, טרור עירוני. מאמצע שנות השמונים החלו השלבים לאיחוד אירופה, התפרקות המשטרים הקומוניסטיים במזרח-אירופה ובברית-המועצות, התפרקות מדינות, עלייתה של אירופה "החדשה", מכשולים בדרך לאיחוד ואימוץ רעיונות בדבר רב-תרבותיות בצד ביטויי גזענות. לבסוף, מעין סיכום ובו תיאור יצירתה של דרך חיים אירופית המבוססת על "תודעה של איזון ראוי ואפשרי בין זכויות חברתיות, סולידריות אזרחית ואחריות קיבוצית" (עמ' 924). האפילוג, "מבית המתים: מסה על הזיכרון האירופאי המודרני", מביא במסה מבריקה את הרציונל של הספר כולו.

דומה, כי ג'אדט לא השאיר אבן אירופית אחת על כנה. הוא הפך כמעט את כולן בחיפוש אחר גוני התרבות הפוליטית והחברתית שאחרי המלחמה. לעתים מצא פקעות צבעונים (לדוגמא: הוא מלא הערצה למנהיגי אירופה הזקנים והצעירים ואפילו מרגרט תאצ'ר (Thatcher) זוכה לברכתו המסוייגת [עמ' 643]), ולעתים קני צפעונים (הקומונות המערב-גרמניות בסוף שנות השישים, הסטודנטים בשנת 1968, הסטרוקטורליסטים הצרפתיים, הפנקיסטים [עמ' 573-574]).

הביוגרפיה האישית של ג'אדט מעוררת את התחושה, כי הספר מתון מדי בהשקפותיו הפוליטיות ואולי אף שמרני. לדעתי, העובדה שהיה אנגלי ליברלי, יהודי ממשפחה ממעמד בינוני (שחי תקופה מסוימת בימי בחרותו בקיבוץ בישראל) תרמה לסלידתו מקיצוניות, ממהפכה ומכל ניסיון לשינוי שלא באמצעות החוק ומוסדות המדינה. אין זו רק סלידה מ"קיצוניות" (על-פי הגדרתו) מימין ובעיקר מהשמאל החדש וכן מתת-תרבויות של צעירים (ה"טדי-בויס" בלונדון, המכונים בפיו "פראי אדם" [עמ' 420]), הפנקיסטים – "ריקנות מוסיקלית" [עמ' 574]), ומן המייניות הלא-מרוסנת בשנות השישים במערב-אירופה (עמ' 477; בזיכרונותיו הוא אף מרחיק לכת וטוען, כי המשמעות של "1968" בגרמניה הייתה חופש מיני, וחופש מיני בגרמניה באותה תקופה פירושו היה תרפיה לזיכרון של התקופה הנאצית), אלא אף מן הניסיונות בגוש הקומוניסטי ליצור חברה חדשה, שוויונית המבוססת על תפישות חדשות של האדם המודרני. לטענתו (המוטעית בעיני), כל ניסיונות הרפורמה במזרח-אירופה נדחו על-ידי ברית-המועצות וכל תנועות ההתנגדות לקומוניזם הסובייטי היו בעלות אופי אמנציפטורי ברוח תנועות ההשכלה והנאורות של המאה השמונה-עשרה. הוא מתעלם מן העובדה, כי הציפייה והתביעה לקדמה חברתית היו מורשת כלל-אירופית הן ממזרח והן ממערב לנהרות האלבה (Elbe) והאודר (Oder).

לבסוף, היותו אנגלי היא כנראה הסיבה לכך, שבריטניה מוזכרת לחיוב בספר יותר מכל מדינה אחרת: היא היחידה ממדינות אירופה שנאבקה באמת בנאציזם, ולכן המלחמה וזוועותיה ומצב השכחה הכלל-אירופי (שהוא, כאמור, סיפּר-העל של הספר) חלפו מעליה ולא הותירו סימן. עקב כך היא פיתחה

המוצגת הן בהקדמה לספר והן באפילוג ("מבית המתים: מסה על הזיכרון האירופאי המודרני"): מצב האמנזיה הכלל-אירופי בכל הנוגע לשואה היה תנאי לשמירה על שפיות קולקטיבית ותנאי לשיקום אירופה. על רקע זה, לפחות בפרקים הדנים בתקופה שעד שנות השבעים, ג'אדט מתאר את אורח החיים היומיומי של שכבות האוכלוסייה השונות באזורים השונים של אירופה, לרבות חלקיה המזרחיים (דרום-מערב אירופה ואזורי הבלקנים זוכים כאמור להתייחסות, אך מפורטת פחות). וכך, אופנה ומוסיקה פופולרית, ספורט ומשחקי גביע העולם בכדורגל, פאנק וטכנו, תרבות רחוב וחיי צעירים, משולבים באירועים המכריעים בהיסטוריה האירופית בת-זמננו, במנהיגים פוליטיים, בזרמים היסטוריוגרפיים, באפנות אינטלקטואליות, במבנים אידאולוגיים, במשטרים ובתרבויות פוליטיות מגוונות.

קצרה היריעה מלסקור את כל הנושאים שבהם ג'אדט דן. החלוקה בספר היא על-פי תיקוף מקובל אך שמרני במקצת: 1945-1953 – תוצאות המלחמה; 1953-1971 – שפע ומרד; 1971-1989 – התמוטטות הסדר הישן; 1989-2005 – הסדר החדש בעקבות התפרקות הגוש הקומוניסטי. ארבע תקופות והשלכותיהן על חיי האירופאים. בעשור הראשון לאחר המלחמה חוו בני אירופה את פירוק המושבות מעבר לים, הריסות, צנע ועוני, איום המלחמה הגרעינית, הימנעות מהתמודדות עם העבר והכיבוש הנאצי, סופה של היבשת הישנה. בעשור הארוך של שנות השישים, נוצר שילוב קטלני

תנועות חברתיות ותרבויות אירופיות – כל אלה נמצאים רק בשולי מחקרו של ג'אדט.

חסרונות נוספים של הספר נוגעים לצדדים "טכניים": השפע העצום של הנתונים המובאים בספר אינו מוצג בצורה גרפית, ולכן קשה לקורא לעבד אותו ולעמוד על משמעויותיו; היעדרן של הפניות והערות שוליים מקשה על הקורא לעקוב אחר המקורות שעליהם נשען הספר.

אולם, כל החולשות הללו אינן מעידות על איכותו הכללית של הספר. בתקופתנו, שבה יוצאים לאור חדשות לבקרים מחקרים חדשים הטוענים, תחת אצטלה של עמימות, שפה פוקיאנית ופוסט-מודרניסטית, למקורות ולחדשנות, אך מתגלים כנבובים וכממחזרים חומרים ישנים, מעטים הם החיבורים שעונים על הדרישה למציאות. **אחרי המלחמה** הוא אחד מאותם מעטים. היכולת של ג'אדט ליצור סינתזה מושלמת-כמעט בנושא כה מורכב היא מרשימה ונדירה בקרב היסטוריונים של העת החדשה. זהו ספר חובה לכל אדם המבקש להבין את המקורות לעולם שבו אנו חיים כיום, על כל מורכבותם. הספר מנסה ומצליח לסקור באופן אינטליגנטי וביקורתי את רוב תחומי החיים באירופה, מציע כמה תזות מבריקות (אף אם לא כולן חדשניות) להבנת אירופה בעברה הרחוק והקרוב ומפגין בקיאות מופלאה בכל מה שכתב על היבשת בעשורים האחרונים.

טוני ג'אדט הספיק לפני מותו לחזות בהתאוששות של אירופה מן הטרומה וממצב השכחה ובגלישתה האטית אך המסוכנת אל תוהו ובוהו תרבותי. טענתו, כי "אשוויץ היא הדבר החשוב ביותר שיש לדעת על מלחמת העולם השנייה" (עמ' 956) ידועה היטב לאירופאים רבים, אך אזהרתו מפני השכחת אשוויץ כמתכון להתפרקות מוסרית מקובלת פחות. ספרו הוא מצבה לתקופת ה-postwar שבאה אל סיומה בדיוק כאשר הסתיימו חייו.

תרבות א־מהפכנית בשנות השישים שהובילה שינוי תרבותי בכל העולם המערבי, והחל משנות השמונים יצרו מנהיגיה (מרגרט תאצ'ר וטוני בלייר [Blair]) דגמים פוליטיים כמופת למדינות אירופה האחרות, אף אם המחיר ששילמו אזרחי בריטניה היה כבד לעתים.

קריאה באחרי המלחמה ובביוגרפיה של ג'אדט מעוררת השוואות בלתי-נמנעות עם כמה ספרי-יסוד מקיפים שדנו בהיסטוריה של אירופה במאה העשרים, והשוואות הללו מאירות את חולשות ספרו של ג'אדט. בעשורים האחרונים ראו אור ספרים דומים בהיקפם ובנושאי המחקר שלהם לספרו של ג'אדט, שנכתבו בידי מחברים בעלי ביוגרפיות אישיות דומות לזו שלו, אולם אלה, בניגוד לג'אדט, מביעים עמדה פוליטית ומחויבות אידאולוגית שחסרות במידה רבה במחקרו ה"סטריילי" של ג'אדט. כך, למשל, הספר של אריק הובסבום **עידן הקיצוניות** והספר של ג'ף אילי (Eley), **עיצוב דמוקרטיה: ההיסטוריה של השמאל באירופה** (*Forging Democracy: The History of the Left in Europe, 1850–2000*), שראה אור בשנת 2002. שני היסטוריונים אלה אף כתבו אוטוביוגרפיות שפורסמו שתייהן בשנת 2002 (**זמנים מעניינים** [Interesting] ו**קו עקום** [Times: A Twentieth-Century Life] של הובסבום, **קו עקום** [A Crooked Line: From Cultural History to the History of Society] של אילי). אילי היה פעיל בשמאל החדש באנגליה ועבר לארצות-הברית בתחילת שנות השמונים, ואילו הובסבום הוא מרקסיסט יהודי שחי באנגליה מאז היותו נער. נושאים חשובים בספריהם, כגון המורשת והזיכרון של המאבק בפשיזם, השפל הגדול של שנות השלושים ומשמעותו לגבי שיקומה של אירופה, המאבקים למען זכויות הנשים, השינויים ביחס למין ולקבוצות מיעוט, תהליכים דמוגרפיים כמו עיור מואץ, התפתחויות טכנולוגיות, גזענות והשפעת קצו של עידן הקולוניאליזם על החברה האירופית, השפעות ממזרח על

נטלי זימון דייוויס

מתנות בצרפת של המאה השש עשרה

החברה ההיסטורית הישראלית

התצפית ויכולת הפעולה של אנשים מכל שכבות החברה – נשים וגברים, משכילים ועובדים – שהם הגיבורים המרכזיים בכל עבודותיה.

מתנות בצרפת של המאה השש עשרה מקפל בתוכו רכיבים אלה, אך הוא גם ספר ייחודי, ממוקד פחות בתופעות כמו אגודות נוער וטקסי אלימות, או בדמויות כמו מרטן גר, ג'ליקל מהמלין ולאז' אפריקנוס, נושאי ספריה האחרים. הספר גם אינו מתמקד בתהליכים של שינוי: דייוויס מודעת לכך, שהמתנה הייתה חלק מהעולם הימי-בינימי ואף לא נעלמה בעידן המודרני, אך שינויים כאלה ואחרים אינם עומדים במרכזו של דיון, שעניינו העיקרי הוא המתנה על רכיביה, אופניה והקשריה התרבותיים. המהלך האנתרופולוגי מובהק יותר בספר זה: דייוויס מעתיקה אל הזירה האירופית את החקר של יחסי המתנה, אשר התפתח בהקשר של המפגש של אירופאים עם עמי האוקיינוס השקט, ועומדת על כך, שמסורת ארוכה של הענקת מתנות ופרשנות להן התקיימה גם באירופה בימי-הביניים ובראשית העת החדשה. ספרה מתמקד בניסיון לפענח מגוון של מנהגים ולהאיר דרכם לא רק את ההיסטוריה של החברה הצרפתית במאה השש-עשרה, אלא גם את יחסי המתנה עצמם.

בתרגום העברי שונתה כותרתו של הספר מ"המתנה" (*The Gift*) ל"מתנות". שינוי זה (הטקסט אינו מציין מדוע

אתנוגרפיה של מתנות בראשית העת החדשה

אילנה קראוזמן בן-עמוס

נטלי זימון דייוויס / מתנות בצרפת של המאה השש עשרה, תרגמה איה ברז'ר, החברה ההיסטורית הישראלית, ירושלים 2010, עמ' 240

ספרה של נטלי דייוויס דן בנושא מרתק אך חמקמק: מתנה ויחסי חליפין בהקשריהם ההיסטוריים המגוונים. הספר, אשר ראה אור במקור האנגלי לפני כעשר שנים, שאב את השראתו ממחקרו המפורסם של מרסל מוס (Mauss), **מסה על המתנה** "Essai sur le don: Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques", *Année Sociologique, seconde série*, 1923-24; ראה אור בעברית בהוצאת רסלינג בשנת 2005. וממחקרים נוספים במדעי החברה והאדם שהופיעו בעקבותיו. ספרה של דייוויס היה מהמחקרים ההיסטוריים הראשונים בנושא רב-פנים זה, נושא שממשיך לאתגר היסטוריונים וחוקרים בתחומי ידע רבים.

קריאה בתרגום העברי שראה אור באחרונה מבליטה את העובדה, כי ספר קטן זה אוצר בתוכו שפע של דיונים ותובנות המוסיפים להזין את חקר המתנה על אופניו המסתעפים. הקריאה גם מחדדת כמה מהמאפיינים הייחודיים ביצירתה החדשנית ופורצת-הדרך של נטלי דייוויס, אשר עבודותיה המוקדמות דנו בנושאים שהציתו את דמיונם של היסטוריונים בשלהי המאה הקודמת: אגודות נוער ונשים מרדניות, פועלי דפוס חתרניים, טקסי אלימות, קרנבלים ופתגמים עממיים. כמו בכל עבודותיה כך גם בספר זה בולטת יכולתה של דייוויס להציב שאלות חדשות ומפתיעות המפנות את המבט ההיסטורי אל תופעות ומנהגים שוליים לכאורה, שמתגלים במהלך החקירה כבעלי חשיבות עצומה להבנת ההיסטוריה של החברה והאדם בעת החדשה המוקדמת. גם בספר זה ניכר השימוש בתובנות הלוקחות ממדעי החברה בצד הקשר הבלתי-אמצעי עם העדויות ההיסטוריות, שמהן מחלצת דייוויס רב-גוניות של קולות וממדים פסיכולוגיים, חברתיים ותרבותיים עשירים. בחיבור זה נשמר גם סגנון הכתיבה האלגנטי של דייוויס, שיוצר מעין דו-שיח עם הקורא ומעביר אותו אל עולמות, שהם רחוקים אך גם אנושיים ולא לגמרי "זרים". מעבר לכול חזור ספרה זה, כמו כל עבודותיה, רוחב-לב ומחויבות לנקודת

פרופסור נטלי זימון דייוויס הציגה בראשונה את מחקרה על מתנות במאה השש-עשרה כסדרה של שלוש הרצאות במסגרת "במת ירושלים להיסטוריה על-שם מונח שטרן" בשנת 1998. הספר פורסם באנגלית בהוצאה של אוניברסיטת מדיסון, ויסקונסין, בשנת 2000. בגיליון 71 של **זמנים** (קיץ 2000) התפרסמה רשימה פרי עטה, "חיים של מחקר", שבה היא מספרת על פרקים מחייה ועל עבודתה כהיסטוריונית, וכן תרגום של מאמרה "הדפוס ופשוטי העם", ספרה, **שובו של מרטן גר**, ראה אור בעברית בהוצאת חרגול בשנת 2001.

פרופסור אילנה קראוזמן בן-עמוס מלמדת במחלקה להיסטוריה כללית באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. ספרה, *The Culture of Giving: Informal Support and Gift-Exchange in Early Modern England*, ראה אור בהוצאה של אוניברסיטת קיימברידג' בשנת 2008.

benamos@bgu.ac.il :ל'7

נעשה), מלשון יחיד בה"א הידיעה לרבים, אינו בלתי-נאמן לרוח הספר, אשר מיטלטל בין "המתנה" כעיקרון בסיסי המשותף לכל הענקה של מתנות, ל"מתנות" – לשון המצביעה על ריבוי וגיוון, שאינו נענה בהכרח לעיקרון כולל אחד. בהקדמה לספרה מציגה דיוויס את עקרון המתנה (בה"א הידיעה) שנוסח על-ידי מרסל מוס ואחרים: המתנה, לכאורה מעשה חד-צדדי של ויתור והקרבה, היא הליך של יחסי גומלין הגורר הכרת תודה וכוך את המקבל בעבותות של מחויבות. דיוויס אמנם אינה מוותרת על החיפוש אחר עקרון המתנה ("משלב המתנה", "אופן המתנה" או לחלופין "רוחן הפנימית של המתנות", כפי שהיא מנסחת זאת), אך במקביל היא גם טוענת ש"יותר משספר זה עוסק במתנה, הוא בגדר אתנוגרפיה של מתנות בצרפת של המאה השש עשרה".

כוחו של הספר הוא אכן באתנוגרפיה של מתנות, כלומר, שרטוט של מרחב חברתי ותרבותי במאה השש-עשרה אשר היה עתיר בפרקטיקות של מתנה, מחויבויות וזיקות של תלות. פרקי הספר רצופים בדוגמאות ודיונים מגוונים, שיוצרים בהדרגה תמונה של חברה אשר בה התקיימה לא רק החלוקה ההיסטורית המוכרת לקבוצות ומעמדות חברתיים, אלא מארג של רשתות וזיקות של מתנה-גומלין-מחויבות, שהיו שזורות ביניהן ובתוכן. זיקות של מחויבות התקיימו בין קרובים ומכרים, משפחה ושכנים, אך גם – בשל הדינמיקות השונות ויכולתה של המתנה לא רק לחזק אלא גם ליצור קשרים – בין "נחותים" ו"רמי מעלה", רחוקים ואף זרים. הדיון בהקשרים המסועפים והמסתעפים של יחסי הגומלין מצביע על רכיבים רבי-פנים, נזילים ולרוב סמויים, של הענקת המתנות. מתנות מחושבות ולא-מחושבות, מאוזנות יותר ופחות, מרצון ושלא-מרצון, כאלה המוענקות בנקודה מסוימת בזמן או המתפרשות לאורך שנים, מתנות ומתנות נגד, מתנות מסתובבות בין יחידים ובתוך קבוצות – פסיפס עשיר של אפשרויות, הקשרים ודינמיקות של נתינה וחליפין, שאפיינו את נוהגי המתנה, לא פחות ואף יותר מ"רוח" או עיקרון אחד כולל.

הספר פותח בדיון בחגיגות ומועדים ציבוריים, אירועים שהיו עתירי-נתינה והענקת מתנות – "שדות נעים של פעולת מתנות המולידות קשר עמוק" (עמ' 58). לוח השנה הנוצרי על חגיו ומועדיו – חגיגות המולד וראש השנה, צום הארבעים וחג הפסחא – היה מוקד של חילופי מתנות של מזון, מטבעות, נדבות, צדקה ותרומות, אשר פעלו לריכוך קווי המתאר החברתי ולקבוע של מעגלי נתינה-אסירות-תודה במסגרת פרקי זמן קצובים ומחזוריים. שותפות וזיקות של מחויבות התכוננו והועצמו גם באמצעות מתנות שניתנו במהלך טקסים של מחזור החיים – לידה, נישואים ומוות. מתנות מקרובים, פטרוניים וסנדקים הוענקו למיילדות, מינקות ואימהות לאחר הלידה; בריתות בין יחידים וקבוצות נוצרו דרך מתנות החיזור, טקסי האירוסים והחתונה (מוקד "שיטתי" במיוחד של חילופי מתנות). המוות יצר אף הוא זירה עשירה בציפיות ומתנות – צואות, תרומות, מזון או תפילות, שהוענקו למשפחת המת והועברו גם ממנה כלפי חוץ, לקרובים, כמרים, מוסדות כנסייתיים ועניים.

טקסים פעלו להעצמתם של קווי המתאר החברתי ולא רק לריכוכם. תהלוכות העניים, שהיו נהוגות ביריד בחג הפסחא

בערים כמו פריס וליון, נתנו פומבי למחויבויות הנתינה לעני, אך גם תייגו את העניים והכריזו קבל עם ועדה על תלותם ברוחב הלב של הנותנים. דיוויס מצביעה על הקשרים שונים, שבהם הזינו המתנות יחסים וזיקות של כוח ותלות. כך לדוגמה סעודות ומתנות מזון: בעוד שבין כפריים הן חיזקו קשרים ומחויבויות של סיוע הדדי בין משקי בית ושכנים, בין אצילים לאיכרים הן פעלו להרחבת הכבוד והמוניטין של האציל, אשר עם פתיחתם של שערי האחוזה ומתן הסעודה או המחסה הזמני לעני חיזק את מעמדו כ"מושא להערצת כל שכנינו", כפי שהעיד על עצמו הברון דה לה מוסיי (עמ' 60). מזון היה סמן מעמדי רב-עוצמה, שדרכו התכוננה הייררכיה מורכבת של מתנות "גבוהות" ו"נמוכות": בעוד האצילים היו מחליפים ביניהם את בשר הצבי או יינות משובחים, האיכרים היו מגישים לבעל האחוזה מחוות פשוטות של בירה, חלב עזים או דבש. וככל שהאיכר היה תלוי ביכולתו של האציל להעניק מגוון רחב של מתנות (סיוע משפטי, עזרה בעת מחלה, נדבות, קשרים וטובות אחרות), כך הועצמה מחויבותו של האיכר לשמור על נאמנותו לאציל ולחלוק לו כבוד. "הדדיות מתוחה" – כך מכנה דיוויס את הדינמיקה של חליפין א-סימטריים אלה, אשר הותירו את המקבל בעמדת נחיתות ותלות מתמדת. קשרים חברתיים ופוליטיים ענפים אחרים יצרו דינמיקה דומה. יחסי מלוכה ונתינים, מערכות המשפט, הלימוד והרפואה, הפטרונות שקללה בעלי משרות זוטרות, מושלים מחוזיים והמלוכה – כל אלה היו משופעים במתנות ומעגלים של שירותים, קידום וטובות הנאה שהוענקו בתמורה לכניעות, הבעת כבוד, חנופה ומתנות. "שם מהולל מאוד, מצוין מאוד, נעלה מאוד, רב השפעה מאוד, מפואר מאוד, נפלא מאוד, עתיר נאחונות מאוד, קדוש מאוד", אלה המילים בפתיחה לא בלתי-שגרתית של הצהרת תודה לפטרוני אציל (עמ' 156).

היו גם דינמיקות מתנה שונות בתכלית: כאלה שהעצימו רגשות אינטימיים, העניקו כוח ויכולת מיקוח למקבל המתנה, או הסתבכו ו"לא עלו יפה". אנו נוטים כיום לזהות את המתנה האישית המבטאת ידיות ואהבה עם התרבות המודרנית, אך מתנות מסוג דומה היו שכיחות גם בחברה הכפרית והעירונית של המאה השש-עשרה. דיוויס מציגה דוגמאות רבות: ספרים שהוחלפו בין ידידים, ירושות ומתנות שהועברו בין הורים וילדים, טבעות ובגדים אשר סומנו בקפידה ויועדו לקרובים, שעונים וקולמוסים שהועברו במהלך סעודות של מלומדים או סוחרים, חפצים ואביזרים ייחודיים אשר יצרו וחיזקו אינספור זיקות אישיות של קרבה, אהבה ואמון. בצד אלה היו גם מתנות שיצרו דינמיקה מנוגדת לחלוטין של "קלקולים": ציפיות לא-מומשות וכפיות טובה, מריבות משפחתיות, לחץ "בלתי-נסבל" ודרישה לצייתנות, אשר איימה בייחוד על נשים. הבדלי מעמד או ריחוק תרבותי יצרו אי-הבנה, ניצול והשפלה. כך למשל עם יציאתם של אירופאים אל מעבר לים, המתנות שימשו להולכת שולל והטעיה במקום לכינונם של קשרים וזיקות של גומלין. והייתה גם אפשרות של חתירה תחת יחסי המתנה עצמם, תוך השתחררות מוחלטת מדפוסי הגומלין והמחויבויות. דיוויס מציינת בהקשר זה את המיסטיקנים הנוצרים אשר הקדישו עצמם לנתינה טוטלית עד להתמזגות וביטול העצמי, הוגים כמו מישל דה מונטיין

(Montaigne), אשר בזו לשפת הכיבודים והנימוסים ("המידרדרת לזנות") והחליפו אותה בערך הידידות המתעלה מעבר לזיקות גומלין, ופרוטסטנטים מוקדמים, אשר במעין "אנטי הקדשה" לספריהם העניקו אותם לדורות הבאים במקום לפטרוניס או לקרובים, כפי שהיה מקובל בקרב המלומדים.

פרק יפה במיוחד עוסק ב"מתנות והאלים". תנועתן המתמדת של המתנות קיבלה הכשר ותוקף ייחודיים בפרשנות הקתולית, אשר העתיקה את יחסי המתנה והגומלין לזיקות בין מאמינים-כמורה-אלוהים וליחסים בין החיים למתים. כך, באמצעות קורבן הלחם והיין, שאותו העניק הכומר לאל במהלך המיסה, היו יכולים המאמינים לצפות לחסד האל, מחילת חטאים וגאולה. אמנם המאמין (וגם הכומר שפעל בשמו) לעולם לא היה יכול אלא להתחנן ולקוות למתת-האל, שכן האל לעולם איננו אסיר תודה. עם זאת, ולמרות עמימות מסוימת לגבי מידת המחויבות האלוהית כפועל יוצא של מתנות ומעשיו של האדם, הייתה הקתוליות רוויה בזיקות גומלין בין המאמין לאלוהיו, ולשון המתנות ההדדיות והציפייה לחסד וישועה העניקה משמעות עמוקה למערך ליטורגי עשיר בחגיגות, תהלוכות, פולחני מוות, אחרות דתיות ומעשי צדקה.

אל זירה זו, המשופעת במתנות ותגמולים, פרצו במאה השש-עשרה הפרוטסטנטים, אשר כפרו בכל אפשרות של זיקות והדדיות בין האל לאדם. האלוהות, על-פי ז'ן קלווין (Calvin), לעולם אינה נענית למעשי המאמין ואינה מחויבת לו במאום. "סכסוך על מתנות" היה לפיכך לב-לבה של המהפכה הפרוטסטנטית, אשר במהלכה ניסחו הפרוטסטנטים תפישה חדשה של המתנה. במקום קורבנות, דורונות ומעשים טובים, שבצדם תגמולים ואפשרות לחסד ולרחמי האל, קידשו הפרוטסטנטים את המתנה הנדיבה, שאין בצדה כל ציפייה לתגמול. כאן מציגה דייוויס באור שונה את הפרשנות המקובלת של מקס ובר (Weber), שלפיה התאולוגיה החדשה הייתה כרוכה בהתמקדות היחיד בעבודת האל, במשמעות עצמית ובסגפנות ("האתיקה הפרוטסטנטית"), אשר הובילו להתנערות מזיקות גומלין וממחויבויות מסורתיות של נתינה. דייוויס מטעימה, כי הביקורת החריפה של הפרוטסטנטים על מעגל המתנות המסורתי לא גררה זניחה או ביטול של עקרונות המתנה. נהפוך הוא: הם הציבו תפישה חדשה חלופית, שהעניקה לנתינה ולמעשה הצדקה מעמד אוטונומי ותובעני אף יותר מזה המסורתי: נתינה אלטרואיסטית ללא ציפייה להכרת תודה או תגמול אחר. "כל עוד כוחנו במוותנו אנו מחויבים לעזור [...] מתנותינו נעצרות רק כאשר תש כוחנו" (עמ' 165).

עניין מרכזי, שאליו חוזרת דייוויס לאורך הספר, קשור בגבולותיה הנזילים של המתנה. דייוויס מצביעה על קשרים סמויים בין חילופי המתנות לבין התקשרויות משפטיות, חברתיות וכלכליות, שמהן נעדר הרכיב של מחויבות ואסירות התודה: מתנות וחוזים, מתנות ושוחד, מתנות ומכירות. למשל, חוזי קרקע או נישואים "חלקו [...] במידת מה, את אותה זירה מוסרית" עם יחסי המתנה (עמ' 32), ואילו הגבול בין מתנה לנתינה כפויה – מיסוי למטרת סיוע לעניים, השתתפות באיסוף תרומות בכנסייה, ואף גניבה – אף הוא לא היה תמיד מוגדר. במקרה של שוחד הזיהוי בינו לבין מתנה היה כמעט מוחלט; מושג ה"שוחד" (bribe) לא היה מוכר (ומשמעו בצרפת היה

"פירור לחם"). גם מסחר וכלכלת השוק התבססו על העברות חד-פעמיות וללא כל זיקות של מחויבות לטווח ארוך, אך עם זאת קווי התייחסות בינם לבין המתנה לא היו מובהקים. שוק הספרים, שבו דנה דייוויס בהרחבה, התנהל יותר ויותר כמתנה ומכירה כאחת: ספרים פורסמו על-ידי מוציא לאור משיקולים כספיים ונמכרו כשחורות, אך הם גם כללו הקדשות אישיות לפטרוניס, הוענקו כמתנות לספריות כמו-ציבוריות, או חולקו ברחובות. תשלומים לרופאים, גלבים, מנתחים ומרפאים ניתנו בצורה של מתנות או שילבו שכר כספי ומתנה בצדו. מתנות וחפצים קטנים צורפו לקצבאות שהעניקו אצילים למקורבים, דמי כיס הוענקו לשוליות ומשרתים, תשרים ניתנו לחדרניות ועובדים שכירים – תערובת של תשלומים כספיים ומתנות, שיצרו זיקות של הכרת תודה ומחויבות מעבר לתשלום המידי על עבודה או שירותים. הלוואות וחובות קטנים לוו אף הם במתנות או אף הפכו למתנות במקרים שבהם הלווה והמלווה הכירו זה את זה, והאחרון ויתר על ההלוואה ובכך הפך אותה למתנה ומעשה צדקה.

למרות נילותם של הגבולות בין דפוסי המתנה והתקשרויות אחרות, דייוויס, בצדק, איננה מוותרת על השימוש בקטגוריה של "יחסי המתנה" באורח המבדיל אותה מחוזים רשמיים, שוחד או מכירות. במקרה של שוחד, למרות טשטוש הגבולות והיעדרו של המושג "שוחד" במובנו המודרני המקובל, בהקשרים מסוימים (בעיקר של מערך הפטרוניות) מתנות נתפשו וזוהו כרעות ומושחתות: מתנות מוגזמות, שערך עולה בהרבה על המקובל, כאלו הקשורות יתר על המידה לתמורה המבוקשת ואינן מולידות הכרת טובה. יתר-על-כן, הבנה זו של גבולות המתנה כגבולות נזילים אך בני-קיימא, מעלה שאלות מרכזיות ביותר לגבי תהליכים של חלחול הדדי והיחסים המשתנים לאורך זמן בין מערך המתנות הבין-אישיות למערכות המשפט, הפוליטיקה והכלכלה. כך למשל מעירה דייוויס, כי "מערכות מכירה [...] כרסמו כנראה במתנות, אך גם שחררו אותן להתפתח לכיוונים חדשים" (עמ' 72).

דייוויס אינה מפרטת עניין זה, שנשאר בגדר הצעה ואינו מתפתח לכלל דיון מלא. עדויות שונות שיש בידנו כיום מצביעות על כך, שזיקות גומלין ומחויבויות אישיות היו אכן רכיב בלתי-נפרד לא רק משוק הספרים או תשלומי שכר מהסוג שבו דן הספר, אלא גם מפעילות עסקית ענפה וכלכלת שוק מתפתחת בהיקף ובקצב חסר-תקדים באירופה ומעבר לימים. האם שחקו כוחות השוק המתרחב את יחסי המתנה או להפך – נעזרו אלה באלה והעצימו אותם? וככל שהחליפו מנגנוני של המדינה את מערך היחסים של מתנות-מחויבויות ויחסי תלות בין-אישיים, עד כמה שימרה המדינה זיקות של נתינה ותלות דומות? וכיצד עומדות זיקות גומלין אלו ביחס לתהליכים, שאכן מקובל לראותם כמודרניים במובהק, כמו כלכלת שוק מתועשת, או התפתחותו של היחיד כאינדיבידואל אוטונומי, נטול זיקות של מחויבות מעבר למשפחה הקרובה ולידידים? ספרה של דייוויס פותח צוהר לשאלות אלה ואחרות המאפשרות הבנה מלאה ומורכבת יותר מזו המקובלת לגבי השינויים שהיו כרוכים במעבר לחברה מודרנית. גם אם הספר אינו דן בשינויים אלה במפורש, הוא מצביע עליהם בתובנות חדות המזמינות את המשך חקירתם.